

УДК 343.24:343.8(343)

DOI: 10.54649/2077-9860- 2022-4-59-63

А.М. Құлмұханбет¹**¹Каспий қоғамдық университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: ali_2301@mail.ru**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕР АУМАҒЫНДАҒЫ ЗАҢСЫЗ ҚАРУЛЫ ҚҰРЫЛЫМДАРҒА ҚАТЫСУЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада заңнамалық база негізінде қарастырылатын "шетелдік қарулы қақтығыстарға қатысу" ұғымын анықтау мәселесі қарастырылған. Сондай-ақ Қазақстан азаматтарының шет мемлекеттер аумағындағы заңсыз қарулы құралымдарға қатысуының қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамаларының элементтері, заңсыз қарулы құралымдардың түрлері қаралды. Мақалада мемлекеттік және құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігінің жеткіліксіздігі әкелуі мүмкін салдарлар болжанады. Тиісті ұйымдасқан қылмыстық құрылымдардың криминологиялық ерекшеліктерін білу жалпы және жеке профилактика мен кешенді қарсы іс-қимыл шараларын жасауға ықпал етеді.

Түйінді сөздер: экстремизм, діни экстремизм, терроризм, қылмыс, жауаптылық, радикализм, қылмыстылық, экстремистік ұйымдар.

А.М. Кулмұханбет¹**¹Каспийский общественный университет
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: ali_2301@mail.ru**

АНАЛИЗ ЭЛЕМЕНТОВ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИК УЧАСТИЯ ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ИНОСТРАННЫХ ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ НА ТЕРРИТОРИИ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

В статье ставится вопрос определения самого понятия «участие в иностранных вооруженных конфликтах», рассматриваемый на основе законодательной базы. А также рассмотрены элементы уголовно-правовой и криминологической характеристик участия граждан Казахстана в незаконных вооруженных формированиях на территории иностранных государств, виды незаконных вооруженных формирований. В статье спрогнозированы последствия, к которым может привести недостаточная эффективность деятельности государственных и правоохранительных органов. Знание криминологических особенностей соответствующих организованных преступных структур способствует выработке мер общей и индивидуальной профилактики и комплексного противодействия.

Ключевые слова: экстремизм, религиозный экстремизм, терроризм, преступление, ответственность, радикализм, преступность, экстремистские организации.

А.М. Kulmukhanbet¹**¹Caspian Public University
Republic of Kazakhstan, Almaty
E-mail: ali_2301@mail.ru**

ANALYSIS OF THE ELEMENTS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PARTICIPATION OF CITIZENS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN FOREIGN ARMED CONFLICTS ON THE TERRITORY OF FOREIGN STATES

Annotation

The article raises the question of defining the very concept of "participation in foreign armed conflicts", considered on the basis of the legislative framework. And also considered the elements of the criminal law and criminological characteristics of the participation of citizens of Kazakhstan in illegal armed formations on the territory of foreign states, types of illegal armed formations. The article predicts the consequences that may result from the lack of efficiency of the activities of state and law enforcement agencies. Knowledge of the criminological features of the relevant organized criminal structures contributes to the development of measures for general and individual prevention and comprehensive countermeasures.

Keywords: extremism, religious extremism, terrorism, crime, responsibility, radicalism, crime, extremist organizations.

Шетелдік қарулы қақтығыстарға қатысу дегеніміз Қазақстан Республикасы азаматының шет мемлекеттің аумағындағы қарулы қақтығысқа немесе соғыс қимылдарына жалдамалылық белгілері болмаған кезде қасақана құқыққа сыйымсыз қатысуы болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының бас прокуратурасы жанындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметіне сәйкес 2021 жылы шетелдік қарулы қақтығыстарға қатысу бойынша 3 қылмыс, 2022 жылы қаңтар-қазан айлары аралығында 2 қылмыс тіркелген [2].

Мысалы, Атырау қаласы № 2 сотының 2015 жылғы 21 сәуірдегі № 1-155/15 үкімімен М деген азамат ҚК-нің ескі редакциясының 162-1-бабында көзделген қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылсын және оған 3 (үш) жыл бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындалсын деген үкімшығарылған, яғни сотталушы «М» деген азамат Қазақстан Республикасының азаматы бола отырып, 2014 жылғы 14 шілде мен 1 желтоқсан аралығында шет мемлекет - Украинаның Донецк облысы аумағындағы қарулы қақтығыстар мен қимылдарына қасақана, заңсыз қатысты, келесі жағдайларда жалдамалылық белгілері жоқ іс әрекеттер жасаған.

2014 жылдың көктемінде «М» Атырау қаласында болған кезде, 2014 жылғы 2 мамырда Украинаның Одесса қаласында ресми биліктің әрекеттеріне наразылық білдірген қала тұрғындарын жаппай өлтіру мен ұрып-соғумен байланысты оқиғалардан кейін, конституциялық құқықтарды қорғау үшін күресте "милиция" деп аталатын Донецк облысының орыс халқына көмек көрсету үшін Украинаға баруға шешім қабылдады. өзін - өзі

жариялаған Донецк Халық Республикасы Ресей бейбіт тұрғындарының Украинаның ресми билігі Донецк облысының аумағында жүргізіп жатқан терроризмге қарсы операциядан бостандықтарын қорғауға барған.

2014 жылғы 8 шілдеде «М» байланыста әлеуметтік желісінде "Рустам Самруллин" интернет парағын тапты, онда Донецк милициясына кіргісі келетін адамдардың өтініші үшін электрондық мекенжайлар болды. Сол күні «М» электрондық поштаға хат жазды "novoross24@mail.ru", мекен-жайдан хат алмасу барысында оны Донецк милициясына қабылдауды сұрай отырып "novoross24@mail.ru" «М». Ресей Федерациясына Ростов қаласына Донецк милициясының қатарына қосылу үшін келуді ұсынды.

2014 жылдың 9 шілдесінде «М» Атырау - Астрахань" пойызымен Ресей Федерациясының Астрахань қаласына барып, 2014 жылдың 10 шілдесінде келді. Сол күні Ростов қаласына Ресей Федерациясының Дон қаласына рейстік автобуспен барды. 2014 жылдың 11 шілдесінде қалаға келгеннен кейін, ол су құтқару станциясының жанындағы жағажайда, Донецк жалауы бар флагштоқтың жанында белгісіз тергеушімен, айырым белгілері бар әскери формада кездесті, «М» әскерилерден Украина Қарулы Күштеріне қарсыевых қимылдарына қатысу үшін оны милиция қатарына қабылдауды сұрады, оған келісім алдым. Осыдан кейін әскери «М» және басқа еріктілерді тергеумен анықталмаған Донецк милициясына еріктілерді жинау пунктіне апарды, онда олар 2014 жылдың 14 шілдесіне дейін болды, «М» өзінің сауалнамалық деректерін жасыру мақсатында "Раш" лақап атын шақыру белгісін алды [3].

Сот отырысында сотталушының анасы оның ұлының Қазақстаннан Украинаға кете

алады деп ойламағанын, оған 40 000 теңге сомасында ақша бергенін, оның шекарадан өтіп, үйіне орала алмайтынына сенімді болғанын, сондықтан ҚР азаматының паспорты мерзімі өтіп кеткенін көрсетті. 2014 жылдың шілдесінде Украинаға кетті, оның сөздерінен ол Донецк Халық Республикасының милициясына кіргені туралы білді. Ол ұлын іздеп, оны үйге оралуға сендіре алатынына сеніп, мезгіл-мезгіл әлеуметтік желіде "байланыста" өзінің жеке парақшасында кіріп, онымен сөйлесті. Ұлы Донецк қаласында екенін, әскери бөлімді күзету үшін қарауылда тұрғанын хабарлады және өзінің мекен-жайын жазды [3].

Атырау қаласы № 2 сотының 2015 жылғы 21 сәуірдегі № 1-155/15 үкімімен М деген азамат қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылып оған 3 (үш) жыл бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындады [3].

Тағы бір мысал ретінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасының 2021 жылғы 14 қазандағы № 6001-21-00-3ПП/53 қаулысы бойынша, «К» деген азамат ағасы «А» қайтыс болды деп жариялау туралы арызбен сотқа жүгінді [4].

2014 жылдың желтоқсанында «А» Сирия Араб Республикасына кетті. Жедел деректерге сүйенсек, «А» 2015 жылдың қараша айында Сирия Араб Республикасының Хасака қаласында әуе бомбасының соғуы салдарынан қайтыс болды. Осы уақытқа дейін оның орналасқан жері белгісіз. Қазіргі уақытта мұраны, атап айтқанда "SOS Алматы Балалар ауылы" депозиттік шотындағы ақшалай қаражатты ресімдеу қажеттілігі туындады деп есептейді.

Алматы қаласы Медеу аудандық сотының 2018 жылғы 3 қазандағы шешімімен өтініш қанағаттандырылды.

Алматы қаласы бойынша Ұлттық қауіпсіздік комитеті департаментінің 2018 жылғы 15 наурыздағы хабарлауына, Александрдың Сирияға кеткені белгілі. Оған қатысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 172-бабы (шетелдік қарулы қақтығыстарға қатысу) бойынша қылмыстық іс қозғалды, оның шеңберінде ол күдікті деп танылды және 2015 жылғы қазанда Интерпол желісі бойынша халықаралық іздестіруге жарияланды.

Қазіргі уақытта іздестіру дел бойынша іс жүргізу тоқтатылған жоқ және қылмыстық іс бойынша іс жүргізу шешімі қабылданған жоқ.

Осылайша, іс бойынша шығарылған бірінші сатыдағы соттың шешімі іс бойынша өтінішті

қанағаттандырудан бас тарту туралы жаңа шешім қабылдана отырып, күшін жоюға жатады [4].

Жекелеген санаттағы отандастарымыздың санасына радикалдық идеялар мен экстремистік көзқарастарды енгізу олардың агрессияның шекті нысандарын көрсетуіне себеп болды, сондай-ақ патриоттық сезім мен ұлттық бірегейлік, мәдени-адамгершілік және отбасы құндылықтарынан айрылуына алғышарт жасады. Бұл процестердің бақылаусыз дамуы радикалдық идеяларды ұстанатын адамдар санының көбеюіне, қоғамда зорлық-зомбылықтың ушығуына алып келеді [4].

Халықаралық террористік ұйымдар радикалдық идеяларды тарата отырып, қоғамға қарсы көңіл-күйді, қазақстандық қоғамды конфессиялық белгісі бойынша жіктеуге, ұлттық және діни ауызбіршілікті "ажыратуға" арандатады. Аталғандар 2016 жылы Ақтөбе және Алматы қалаларында орын алған қайғылы оқиғалармен расталады. 2014 жылдан бері 30 террористік акцияның дайындалу кезеңінде жолы кесілді және жүзеге асырылмады (2014 жылы – 3, 2015 жылы – 4, 2016 жылы – 12, 2017 жылы – 11) [2].

Көптеген авторлар экстремизмнің келесі түрлерін, соның ішінде саяси; ұлттық, нәсілдік, этникалық және діни экстремизмді атап атеді. Сонымен бірге «экстремизмнің» кейбір зерттеушілері жоғарыда аталған экстремизм түрлеріне қосымша: ұлтшылдық; идеологиялық - қылмыстық экстремизмнің түрлерін жатқызады.

А.В. Кузьмин экстремизмнің келесі нысанын сипаттайды: ұлтшылдық, ол экстремизм түрі ұлттық, яғни бір ұлттың мүддесін қорғау үшін радикалды тұрғыда іс-әрекеттер жасауы болып табылады [5, 153 б.].

Экстремизмнің кейбір зерттеушілері, атап айтқанда, О.С. Жукова, Р.Б. Иванченко, В.В. Трухачев экстремизмнің осындай түрін ақпараттық ретінде ерекшелендіреді. Бұдан шығатыны, егер экстремизм қоғамның әлеуметтік қатынастар саласында (саяси, ұлттық, діни және т.б.) көрінсе, экстремизмнің нысаны туралы емес, оның түрі туралы айту керек деп санайды [6, 54 б.]. Сонымен бірге, экстремизмнің жекелеген түрлерге бөлінуі халықтың қоғамдық өмірінің әртүрлі салаларында көрінісіне байланысты шартты сипатқа ие, өйткені экстремизмнің осы сорттарын делимитациялаудағы барлық белгілер

бір-бірімен тығыз қарым-қатынаста болады. Сондықтан экстремизмнің оқшау түрлері, соның ішінде діни, әдетте ешқашан «таза» деп аталатын нысанда болмайды.

Айта кету керек, доктриналық деңгейде басқа да пікірлер бар, атап айтқанда А Хорвинников, пайымдауынша, «Діни экстремизм - бұл тиісті догмалармен безендірілген экстремизмнің саяси түрі [7, 8 б.]».

В.Д. Лазаның айтуынша, дінде экстремизм жоқ, өйткені жеке адамның сенімі әртүрлі діндердің негізгі ережелері болып табылады. Осыған байланысты, ол «мемлекет пен азаматтар үшін қазіргі заманғы қоғамда құбылыс ретінде «діни экстремизм» туралы мәселеге дұрыс және ғылыми көзқарас үшін тек саяси пікір қажет деп санайды. Сонымен қатар, бұл автор діни экстремизмнің рухани білімсіздігінегізінде дамып жатқанына назар аударады [8, 290 б.]. Дегенмен, «діни экстремизм саяси мақсаттарды көздемейді және негізінен дінде көрніс табылады» деп есептейді.

Діни экстремизмнің басты мақсаты діннің бастысы ретінде танылу және дінге мәжбүрлеу арқылы басқа діни нанымдарды басу. Сонымен қатар, біз осы жағдайға назар аудару керек деп есептейміз, «әлемдік тәжірибеде конфессиялық орталарда жаппай суицидтердің прецеденттері, адамға қатысты зорлық-зомбылықты, азаптау мен қатыгездік оқиғаларын, жаппай қырып-жоятынды жасау барысында, жауапкершілікті өздері немесе басқа діни топ қабылдаған жағдайлар орын алған. Бұл экстремистік сипаттағы әрекет болып табылады. Әлбетте, бұл экстремизмнің кең тараған түрінің бірі «діни экстремизмі» деп аталады. Осыған орай біз келесідей терминді пайдалану үшін өте әділ деп санайтын ғалымдардың пікірлерімен келісуіміз керек.

С.В. Беликов пен С.М. Литвиновтың пікірінше «діни экстремизм» ұғымы екі компоненттен тұрады: экстремизм мен дін. «Экстремизм» сөзі өте ертеде пайда болған. Еуропаның шет елдерінің лексикалық терминологиясында бұл сөз XVII ғасырда латын тілінен шыққан. Сол кезеңде «extrem» термині «шеткі», «аяғында» деген ұғымдарын білдірді [9, 63 б.]».

Ю.С. Горбунов сөзінше экстремизм, терроризм және ксенофобия сияқты құбылыстар жаһандану дәуірінің басталуына дейін пайда болғанын атап өтті. Өз кезегінде әртүрлі адамгершілікке қарсы төзімсіздік көріністері әрқашан адамзаттың сүйемелдеуімен, бірақ

бұл терминмен белгіленбеген. XIX-XX ғғ. бұл құбылыстар (экстремизм) негізінен саяси сипатта болды [10, 35 б.]».

Н.Э. Макаров пен Т. Дондоков атап өткендей, «экстремизм» термині онтоғызыншы ғасырдың ортасынан бастап саяси ғылымда қолданыла бастады. Алдымен антимонархиялық бағыттың саяси үрдістеріне қолданылды деп есептейді [11, 24 б.]».

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының азаматтарының шет мемлекеттер аумағындағы заңсыз қарулы құрылымдарға қатысуының криминологиялық сипаттамасына мыналар кіретінін атап өткен жөн, заңсыз қарулы құрылымдар қызметінің негізгі айрықша құқықтық белгілері, Қазақстан Республикасының азаматтарының шет мемлекеттер аумағындағы заңсыз қарулы құрылымдарға қатысуына ықпал ететін факторлар, нәтижесінде Қазақстанның ұлттық мүдделеріне төнетін қауіп және оның салдары жалпы ел үшін және атап айтқанда азаматтар үшін, бұл құбылыстың алдын алу және оған Қазақстан Республикасының атынан қарсы тұру үшін қажетті шаралар болуы қажет. Қазақстан Республикасының азаматтарының шет мемлекеттер аумағындағы заңсыз қарулы құрылымдарға қатысуының қылмыстық-құқықтық сипаттамасы келесі элементтерді қамтиды: зерттелетін қылмыс ұғымы, қылмыс субъектісі, субъективті жағы, қылмыс объектісі, объективті жағы, қарастырылып отырған қылмысты саралау әдістері, оны аралас құрамдардан ажырату әдістері.

Қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамалардың мазмұны туралы ғылыми түсінік осы қылмыстың құқықтық сипатын толық түсінуге мүмкіндік береді - Қазақстан Республикасының азаматтарының шет мемлекеттер аумағындағы заңсыз қарулы құрылымдарға қатысуы, осы заңсыз құбылыстың пайда болуымен, болуымен және дамуымен байланысты негізгі заңдылықтарды зерттеу және алынған білім негізінде Қазақстан Республикасының азаматтарының осы түрдегі қылмыстық іс-әрекетке қатысуына қарсы тиімді шаралар мен әдістер жүйесін әзірлеу, елдің ұлттық мүдделерін және оның азаматтарының қауіпсіздігін қорғау мақсатында, халықаралық сипаттағы туындайтын қауіптерді бұғаттау, шет мемлекеттермен тиімді әскери-құқықтық және шекара мызғымастығын қамтамасыз ету.

Пайдаланылған қайнар көздерінің тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
2. Қазақстан Республикасының бас прокуратурасы жанындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметі – Астана. – 2022 жыл. – gamgor.kz
3. Атырау қаласы № 2 сотының 2015 жылғы 21 сәуірдегі № 1-155/15 үкімі
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасының 2021 жылғы 14 қазандағы № 6001-21-00-3ПП/53 қаулысы
5. Кузьмин А. В. Профилактика экстремизма в процессе организации социально-культурного взаимодействия // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. Тамбов, 2011. Вып. 8 (100). С. 153.
6. Жукова О. С., Иванченко Р. Б., Трухачев В. В. Информационный экстремизм как угроза безопасности // Вестник Воронежского института МВД. 2007. № 1. С. 53-55.
7. Хоровинников А. А. Экстремизм как социальное явление (философский анализ): автореф. дис. . канд. философ. наук. Саратов, 2007. С. 7-8.
8. Лаза В. Д. Корни и профилактика религиозного экстремизма // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. 2008. № 2. С. 290-291.
9. Беликов С. В., Литвинов С.М. Профилактика молодежного экстремизма органами местного самоуправления города Москвы // Инициативы XXI века. 2010. № 3. С. 62-64.
10. Горбунов Ю.С. Терроризм и правовое регулирование противодействия ему: монография. М., 2008. С. 35.
11. Макаров Н. Е., Дондоков Ц.С. Понятие и идеология экстремизма в современных условиях // Закон и армия. 2005. № 11. С. 23-28.

References:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
2. Қазақстан Республикасының бас прокуратурасы жанындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметі – Астана. – 2022 жыл. – gamgor.kz
3. Атырау қаласы № 2 сотының 2015 жылғы 21 сәуірдегі № 1-155/15 үкімі
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасының 2021 жылғы 14 қазандағы № 6001-21-00-3ПП/53 қаулысы
5. Kuzmin A. V. Profilaktika ekstremizma v protsesse organizatsii sotsialno-kulturnogo vzaimodeystviya // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya Gumanitarnye nauki. Tambov, 2011. Vyp. 8 (100). S. 153.
6. Zhukova O. S., Ivanchenko R. B., Trukhachev V. V. Informatsionnyy ekstremizm kak ugroza bezopasnosti // Vestnik Voronezhskogo instituta MVD. 2007. № 1. S. 53-55.
7. Khorovinnikov A. A. Ekstremizm kak sotsialnoye yavleniye (filosofsky analiz): avtoref. dis. . kand. filosof. nauk. Saratov, 2007. S. 7-8.
8. Laza V. D. Kornii profilaktika religioznogo ekstremizma // Vestnik Pyatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. 2008. № 2. S. 290-291.
9. Belikov S. V., Litvinov S.M. Profilaktika molodezhnogo ekstremizma organami mestnogo samoupravleniya goroda Moskvy // Initsiativy XXI veka. 2010. № 3. S. 62-64.
10. Gorbunov Yu.S. Terrorizm i pravovoye regulirovaniye protivodeystviya emu: monografiya. M., 2008. S. 35.
11. Makarov N. Ye., Dondokov Ts.S. Ponyatiye i ideologiya ekstremizma v sovremennykh usloviyakh // Zakon i armiya. 2005. № 11. S. 23-28.